

שבת קנ

משה שווערד

1. שו"ת רע"א - קמא - סימן יז

אולם באמת לא זכיתי להבין דהא מבואר בסוגיא דאמירה לנכרי לשכור פועלים אסור משום אמירה לעכו"ם שבות, ולמ"ל האי טעמא הא בלא"ה אסור משום ממצוא חפצין וכמו דמהאי טעמא אסור לומר לו לשכור לו פועלים למחר, דלית ביה משום אמירה לעכו"ם שבות רק משום ממצוא חפצין: א"ו נראה כטעם הב' דרש"י דאסור משום שמא יכתוב...

2. שפת אמת מסכת שבת דף קנ עמוד א

אבל מחשיך כו' ומביא פירות בידו, לשון רש"י הואיל ועיקר מחשבתו לא הי' לכך, משמע דאם נתכוין לכך אסור אח"כ במוצ"ש להביא, אכן משמעות לשונו נראה דאם נתכוין לשניהם ג"כ אין איסור, [אבל מלשון הטוש"ע (סי' ש"ז סעי' ה') דאם לא כיון אלא לשמרם מותר להביאם, משמע דאם נתכוין לשניהם אסור להביא]:

3. שערים מצויינים בהלכה

דיבור אסור הרהור מותר. כתב רבינו יונה באגרת התשובה (דרוש ב אית לה) אסור לאדם שיהא לבו טרוד בעסקיו בשבת. אע"פ שאמרו הרהור מותר, אם יש לו מתוך הרהור טרדת הלב או נדנוד דאנה אסור שנא' (יתרו כ"ט) "ועשית כל מלאכתך", ואמרו במכילתא (שם פ"ו ט) שתהא כל מלאכתך בעיניך כאלו היא עשויה שלא תהרהר עליהם, וכן אומרים בתפילה מנחת שלום השקט ובטח מנוחה שלימה שאתה רוצה בה, ובברכת המזון אנו אומרים, שלא תהא צרה ויגון כיום מנוחתנו. וכ"כ בסוד (סי' שו) דמשום עונג שבת מצוה שלא יחשב בהם כלל כו' ואין לך עונג גדול מזה.

4. זמירות לליל שבת

מה ידירות מנוחתך. את שבת המלכה. בכך נרוץ לקראתך. בואי כלה נסוכה. לבוש בגדי חמודות. להדליק נר בברכה. ותכל כל העבודות. לא תעשו מלאכה: להתענג בתענוגים. ברבורים ושלי ודגים... חפצין אסורים. וגם לחשוב חשבונות. הרהורים מתרים ולשדך הבנות. ותנוק ללמדו ספר. למנצה בנגינות. ולהגות באמרי שפר. בכל פנות ומחנות. להתענג:

5. שערים מצויינים בהלכה

משדכין על התינוקות ליאסר בשבת וכו'. מפרש בתשב"ץ קטן (ח"א סי' נח) דהיינו שיכול לדבר אליו אם הוא רוצה להשכיר עצמו, אבל בענין סכום המעות אסור, ובהנהות שם הוכיח מהגמ' כאן דקא יהיב טעמא משום חפצין אסורים חפצי שמים מותרים, משמע דמותר אף להזכיר לו סכום המעות. וכ"כ בהנהות מרדכי (פ"ד סי' תנט). וכ"כ בתשרי הרדב"ז (ח"א סי' ריג) דמותר להזכיר לו סכום מעות, וכדברי התשב"ץ כתב הטור (סי' שו) בשם הר"ם מרוטנבורג. וכ"כ בכל בו (פכ"ב). ועי' בב"י (ריש סי' שו). דהרמב"ן והר"ן והמ"ם ס"ל כהר"ם. ועי' בכיור הלכה (שם סי' ו ר"ה ודוקא).

6. רבינו נסים על הרי"ף שבת דף סד/א

פוסקין צדקה לעניים בשבת. תמהני אמאי שרי דהתנן [ביצה דף לו ע"ב] אין מקדישין ומצאתי בשם רבינו חננאל ז"ל שלא אסרו אלא להקדיש כלי ידוע משום דמחזי כמקח וממכר אבל לא אסרו לחייב אדם עצמו לגבוה בדבורו. ועדיין אין נוה לי דהא אין מעריכין לאו כלי ידוע הוא ואפ"ה אסור:

7. רמב"ם יד החזקה - הלכות שבת פרק כג

(יה) אסור לחשוב חשבונות שהוא צריך להן בשבת בין שעבר בין שעתיד להיות גזירה שמא יכתוב לפיכך חשבונות שאין בהן צורך מותר לחשבן כיצד כמה סאין תבואה היה לנו בשנה פלונית כמה דינרין הוציא בחתנות בנו וכיוצא באלו שהן בכלל שיחה בטיילה שאין בהן צורך כלל המחשב אותן בשבת כמחשב בחול:

8. מגיד משנה הלכות שבת פרק כג

[יה] אסור לחשוב חשבונות שהוא צריך להן בשבת בין וכו'. שם (שבת ק"כ:) ברייתות מחשבין חשבונות שאינן צריכין ואין מחשבין חשבונות שצריכין ומבואר בברייתא אחרת שהצריכין בין שעברו בין שעתידין להיות אסור לחשבן של מה לך ושל מה בכך מותרין. וכתב רבינו הרי הן בכלל שיחה בטלה כלומר שאין שיחה בטלה ראויה ליראי חטא. ופרק כ"ד יתבאר שאסור לכל אדם להרבות בשיחה בטלה בשבת:

• רמב"ם יד החזקה - הלכות שבת פרק כד

(ד) מותר לאדם לומר לפועל הנראה שתעמוד עמי לערב אבל לא יאמר לו היה נכון לי לערב שנמצא עושה חפצו בשבת ואסור לרוץ ולדלג בשבת שנאמר מעשות דרכיך שלא יהא הלוכך של שבת כהלוכך של חול ויורד אדם לבור ושיח ומערה אפילו הן מאה אמה ומטפס ויורד ושותה ומטפס ועולה **ואסור להרבות בשיחה בטלה בשבת שנאמר ודבר דבר שלא יהא דבורך של שבת כדבורך של חול:**

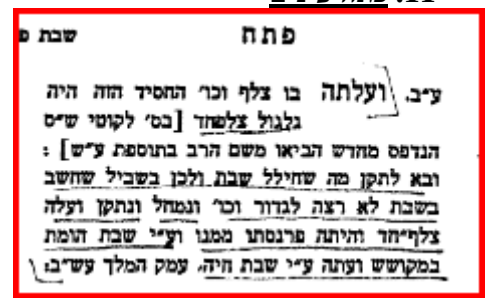
9. חידושי הרישב"א מסכת שבת דף קנ עמוד ב

ונמלך לגדרה. פי' שחישב בשבת לגדרה. ונזכר שהוא שבת ונמלך ולא גדרה. כלומר קנס עצמו שלא לגדרה לעולם מפני שחישב בשבת לגדרה ואע"פ שחישב כן בשוגג שהיה סבור שהיה חול, ולפיכך זכה ונעשה בו צלף וכו'.

10. חתם סופר מסכת שבת דף קנ עמוד ב

ועלתה בו צלף, בס' הגלגולים שהי' גלגול מקושש ובא לתקן חטאו ומקושש זה צלפחד ע"כ צלף ח"ד והוא פלא:

11. פתח עינים

12. ספר בניהו בן יהוידע על שבת דף קנ/ב

ונעשה לו נס ועלתה בו צלף. **י"ל כיון דהוא חסיד איך נהנה ממעשה נסים**, דהא קאמר נעשה לו נס, ונראה לי בס"ד שהשדה היתה של זרע ירקות שצריך לה שמירה בגדרים, דאם פרוצה יכנסו בה בני אדם או בהמות ויאכלו הזרעים של ירקות שבה, ואחר שחשב עליה לגדרה החמיר על עצמו שלא לגדרה מפני שבאה לו מחשבה זו בשבת שהיה מחשב בענין הגדר שלה איך יעשהו, ואז עי"כ נפסקה פרנסתו מן השדה כי אי אפשר לזרוע במקום פרוץ, ונעשה לו נס ועלה בה צלף במקום הפרצה, שהוא אילן חשוב שיש בו שלשה מיני פירות, ואז אחר כך היה חוכר השדה בדמים לאחרים שהם יזרעו אותה ויאכלו פירות הצלף גם כן שבה, דעתה מחמת הצלף שהיה חשוב מאד נמצא לשדה חוכרים יותר מערך זמן הקודם, **ומדמי חכירות השדה היה מתפרנס, ונמצא שלא נהנה מהנס להדיא אלא בהבלעה**, שהוא היה לוקח דמי חכירות השדה ורק עלה הערך מחמת הצלף, ולכן אמר וממנה היתה פרנסתו כלומר מן השדה, ולא אמר ממנו דהוה משמע על הצלף:

ונהנה הרב פתח עינים הביא מעמק המלך בענין החסיד הזה שהיה גלגול צלפחד וכו' עיין שם, **ואני ראיתי ענין זה בהרחבה יותר בספר לקוטי הש"ס המיוחס לרבינו האר"י ז"ל, שכתב וז"ל דע כי החסיד הזה הוא רבי יהודה ברבי אלעאי, ואז נתנוצץ בו נשמת צלפחד הצדיק אשר חטא בענין קשישת עצים בשבת כדברי רבי עקיבה, ועתה תיקן אותו חסיד בחסידות זו את מעשהו. וז"ס שאמרו רבותינו ז"ל שיצא לו צלף חד וממנו היתה פרנסתו ופרנסת ביתו, כי צלף חד היינו צלפחד, והיתה מזה פרנסתו שתיקן מה שקלקל מקודם והזדונות נעשו לו כזכיות בתשובה מעליותא** בהאי עד כאן לשונו יע"ש, **נמצינו למידין שהיה רבי יהודה ברבי אלעאי, וגם למדנו שלא היה גלגולו ממש אלא נתנוצץ בו עד כאן לשונו, ולפ"ד הנזכרים נראה לי בס"ד הענין היטב, שהוא חטא בשבת בעצים שהיה מקושש ונסקל באבנים**, כמו שכתוב [ויקרא כ"ד כ"ג] וירגמו

אותו אבן, ועתה כיבד את השבת מצד מחשבתו אשר חשב בגדר האבנים ונעשה לו טובה בצלף שהוא עץ, ולפ"ד התוספות ז"ל שהביאו ממדרש רז"ל דמקושש לשם שמים נתכוון לכן מחשבתו הראשונה שהיתה לטובה הועילה לו עתה לשמור את השבת גם בקדושת המחשבה, ונמצא עתה שמר שבת במעשה ודבור ומחשבה, לכך עלה לו עלף בנס שיש בו שלשה מיני אוכל:

13. שערים מצויינים בהלכה

וכהא דאמרו ונעשה לו נס כר, וממנה היתה פרנסתו, יש להקשות הא אסור ליהנות ממעשה נסים כדאיתא במס' תענית (כה), ואפשר דאין אסור בזה אם כוונתו בשביל מצוה, דעשה כן לשם שמים להראות דאין מגיע נזק לשום אדם כשביל שמירת שבת.

14. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שז סעיף ב

ישראל שאמר לאינו יהודי, לעשות לו מלאכה בשבת, מותר לו ליהנות בה לערב <יד> בכדי שיעשו.

15. ט"ז אורח חיים סימן שז

(יד) (פמ"ג) בכדי שיעשו. - זה דעת רמב"ם ובי"י הביא בשם רי"ו דאסור לו לעולם משום קנס כך דקדקו הפוסקים בפ' השוכר את הפועלי' עכ"ל ופסק כרמב"ם ולעד"נ לפרש מאמר אחד בפרק שואל כשיטת רי"ו דאמרינן ת"ר מעשה בחסיד א' שנפרצה לו פרצה בתוך שדהו ונמלך עליה לגודרה ונזכר ששבת היתה ונמנע אותה חסיד ולא גדרה ונעש' לו נס ועלת' לו צלף וממנו הית' פרנסתו וכו' ק' למה קראוהו חסיד במה שלא גדר בשבת ותו מאי נמלך דאמר מה ספק היה ליעץ ע"ז ונ"ל דתחלה ידע ג"כ דשבת היתה רק שנמלך לגדור ע"י עכו"ם כדאיתא בסמוך לענין להציל מההפסד וע"ז נזכר ואמר דזה אסור דשבת היא כלומר משום שבות דשבת ונמנע גם בחול מלגודר' כרי"ו דכאן ואע"ג דלא עביד מעשה ע"י אלא דמחשבה היתה זה היה החסידות שלו שפסק אנפשיה דמחשבה כמעשה. ועוד נראה לי לומר דבשבת היה מתיעץ האיך יגדור בחול והיה סבור שאין זה חטא ואח"כ נתחרט כיון שבשבת חישב על זה ובשביל זה לא גדר אפי' בחול כדי שלא יהנה ממחשבה זו וזה עיקר כי כן הוא בירושלמי בהדיא: כתוב בס"ח שאסור להזכיר בשבת מאוהב שלו שמת:

16. חידושי הריטב"א מסכת שבת דף קנ עמוד ב

שאם יש בורגנין הולך. פירוש וכיון דהיה אפשר בשום צד לעשות אותו דבר בשבת אין בו משום ודבר דבר, שלא אמרו דיבור אסור אלא בדבר שהמעשה אין לו שום היתר בשבת.

17. חידושי הריטב"א מסכת שבת דף קנ עמוד ב

משכחת לה בתיבנא סריא. כלומר דהא אסיר לטלטל בשבת משום מוקצה ואין לו תקנה, וכיון שיש בו איסורא אפילו דרבנן אינו זכאי באמירתה.

18. שפת אמת מסכת שבת דף קנ עמוד ב

בגמ' כוס בשדה מי איכא, וצ"ל דס"ל הכא דא"י להבדיל של מוצ"ש בשבת ולא כמ"ש בברכות (כ"ז ב). דאל"כ הו"מ לתרץ שהבדיל בביתו על הכוס בעוד יום, [דיותר עדיף להתיר להבדיל של מוצ"ש בשבת מלהתיר לעשות מלאכה קודם שיבדיל ע"י שיאמר המבדיל בלא שם ומלכות להיכרא בעלמא לדעת רש"י, אכן בטוש"ע (סי' רצ"ג) מבואר דאינו רשאי להבדיל של מוצ"ש בשבת אלא לצורך מצוה ע"ש וצ"ע]:

19. חידושי הרשב"א מסכת שבת דף קנ עמוד ב

אמרינן המבדיל בין קודש לחול ואפכינן סלתין, פירש רש"י ז"ל המבדיל בין קודש לחול להיכרא בעלמא ללוות את המלך. ועבדינן צורכין. ואחר כך אנו מברכין על הכוס, נראה שהוא ז"ל מפרש לה לזו בלא שם כלל ואינו אומר אלא כך המבדיל בין קדש לחול ומיד מותר לעשות צרכיו ובלבד שהבדיל בתפלה, אבל הרב אלפסי ז"ל מפרש אותה בשם, ונראה שהוא ז"ל מפרשה גם כן בכוס וכתב נתן בר אמי דתרגמא קמי דרב דוקא בין הגיתות, ונראה לי כן ממה שכתב בפסחים פרק ערבי פסחים (כ"א א' בדפי הרי"ף) דרב אשי ורב כהנא דהכא אית להו דאין צריך לומר אלא הבדלה אחת כהבדלתו של ר' יהודה הנשיא, דאלמא הבדלה זו הבדלה גמורה היא ובכוס, דאי לא דלמא כי היכי דלא צריכא כוס הכי נמי לא צריכא תלתא עד דמבדיל על הכוס, וכדברי רש"י ז"ל מסתברא דאם איתא דרב אשי הכא הכי אתא לאשמעינן דעד דמבדיל על הכוס לא עבדינן צורכין, הוה ליה למימר כי הוינן בי רב כהנא אמרינן הבדלה על הכוס ואפכינן סלתין, כן נראה לי.

20. חידושי הרישב"א מסכת שבת דף קנ עמוד ב

... אבל רבינו אלפסי ז"ל כתב שצריך לומר בא"י אמ"ה המבדיל בין קדש לחול, ונראים דבריו ז"ל דאילו המבדיל בין קדש לחול לאו כלום הוא...

21. רמב"ם יד החזקה - הלכות שבת פרק כט

(א) מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים שנאמר (שמות כ') זכור את יום השבת לקדשו כלומר זכרהו זכירת שבת וקידוש וצריך לזכרהו בכניסתו וביציאתו בקידוש היום וביציאתו בהבדלה:

22. מגיד משנה הלכות שבת פרק כט

[א] מצות עשה מן התורה וכו'. מדברי רבינו נראה בביאור שהוא סובר שההבדלה ג"כ דבר תורה והכל בכלל זכור. וראיתי המפרשים ז"ל חלוקים בזה יש סוברים כדברי רבינו ואע"ג דבגמרא פ' ערבי פסחים (דף ק"ו) אין שם אלא זכרהו על היין בכניסתו אין לי אלא בלילה וכו' מ"מ ילפינן ליה מדכתיב ולהבדיל כמ"ש פרק ידיעות הטומאה (שבועות י"ח): ולשון מכילתא זכור את יום השבת קדשהו בברכה ובביאור אמר זכרהו על היין ואמרו גם כן קדשהו בכניסתו וקדשהו ביציאתו. וי"א שההבדלה אינה אלא מד"ס אבל הקידוש הוא דבר תורה. ודע שלדברי הכל אחד אנשים ואחד נשים חייבין הם בקידוש היום ומימרא מפורשת היא נשים חייבות בקידוש היום דבר תורה. ונפקא לן מזכור ושמור והבדלה נמי אם היא דבר תורה נפקא לן חיובא דנשים מהתם ואם היא מדבריהם דומיא דקידוש תקנוה ורבינו ז"ל סתם כאן וכיון שלא הזכיר בהן פטור מכלל שהן חייבות ופרק י"ב מהלכות עבודת כוכבים ומזלות וחקותיהם כתב רבינו וכל מצות עשה שהיא מזמן לזמן ואינה תדירה נשים פטורות חוץ מקידוש היום ואכילת מצה בלילי פסחים ואכילת פסח והקהל ושמחה שאף הנשים חייבות ע"כ ונסח הקידוש ידוע הוא. ונוסח ההבדלה נחלקו בו שם פ' ערבי פסחים (דף ק"ג ק"ד) והעלו בגמרא כדברי רבינו. וזה מוסכם:

23. שו"ע אורח חיים - סימן רצט

(י) אסור לעשות שום מלאכה קודם שיבדיל, ואם הבדיל בתפלה מותר אע"פ שעדיין לא הבדיל על הכוס. ואם צריך לעשות מלאכה קודם שהבדיל בתפלה אומר:
המבדיל בין (הקודש ובין החול). בלא ברכה, ועושה מלאכה:

הגה - וכן נשים שאינן מבדילין בתפלה יש ללמדן שיאמרו המבדיל בין קודש לחול קודם שיעשו מלאכה (כל בו).

וי"א דכל זה במלאכה גמורה כגון כותב ואורג, אבל הדלקת הנר בעלמא או הוצאה מרשות לרשות א"צ לזה (ר"י נ"ב ח"ט), ומזה נתפשט המנהג להקל שמדליקים נרות מיד שאמרו הקהל ברכו, אבל העיקר כסברא ראשונה.

• עיין בגרי"ז על הרמב"ם שבת כט:ה

ואמר בזה הגרי"ז שתי נפקותות: מהרי"ף (בפרק ערבי פסחים) משמע שאיסור עשיית מלאכה קיים עד שיבדיל על הכוס. והר"ן הקשה על כך, וכן נקטינן להלכה שאיסור מלאכה סגי בהבדלה בדברים. ואולם דעת הרי"ף, ביאר הגרי"ז, שנקט כסברת הרמב"ם שאיסור מלאכה כאיסור אכילה, שעד שלא קיים מצות הבדלה בשם ומלכות על הכוס כדינה, נאסר במלאכה ובאכילה. ורק לפרש"י שאיסור מלאכה הוא דין נפרד משום היכרא ללוות את המלך, סגי באמירה בעלמא להיכר שיצאה השבת להתירו במלאכה. נפקותא נוספת ביאר הגרי"ז, שלפי גדר זה הנראה ברמב"ם, נראה שאין הדבר תלוי בדין מלאכה האסורה בשבת, דהלא אינו משום לתא דשבת כלל וכלל אלא משום עשיית חפציו קודם המצוה כאמור. ובוהו פירש דעת הפוסקים שלא כל מלאכה אסורה קודם שיבדיל רק מלאכה גמורה כמו כותב ואורג אבל הדלקת הנר והוצאה שרי.

ואולם לשון הרמב"ם (שבת נט,ה) היא: 'משיצא היום אסור לו להתחיל לאכול ולשתות ולעשות מלאכה או לטעום כלום עד שיבדיל'. הרי כרך בחדא מחתא איסור אכילה עם מלאכה. מלשון זו דדק הגרי"ז (בספרו שם) שלדעת הרמב"ם איסור מלאכה גם הוא כענין איסור אכילה קודם המצוה. וכן דייק מלשון הגמרא 'אסור לו לאדם שיעשה חפציו' אשר מורה שאין הדבר תלוי בשם 'מלאכה' דשבת, אלא עיקרו משום עשיית חפצים, וכשם שנקטו בגמרא (ברכות יד) לשון זו לענין האיסור שקודם התפילה.

קידוש בזמן תוספת שבת

לכאורה, אחד מהנפק"מ בין התוס' בכתובות והתוס' בפסחים היא אם אפשר לקדש בערב שבת בזמן תוספת שבת. לדעת התוס' בכתובות, כיון שאין תוספת מועילה אלא לענין איסור מלאכה, אי אפשר לומר קידוש אלא בזמן שבת ממש. אבל לדעת התוס' בפסחים, הקדושה נמשכת ע"י קבלת שבת מבעו"י, ושפיר אפשר לקדש.

ובאמת קשה לומר לדעת התוס' בכתובות שאי אפשר לקדש בזמן תוספת שבת, שהרי בגמ' (ברכות כז:): איתא "אמר רב נחמן אמר שמואל מתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קדושה על הכוס והלכתא כוותיה." ומבואר שיכול לקדש בזמן תוספת שבת. וא"כ, צ"ע לדעת התוס' בכתובות, היאך אפשר לומר קידוש בזמן תוספת שבת אם התוספת אינה מועילה אלא לענין איסור מלאכה.

ויש להקשות קושיא זו על הרמב"ם ג"כ. הרמב"ם לא הזכיר הדין של תוספת שבת ויום טוב כלל. הוא רק הזכיר (בהל' שביתת עשור א:ו) את הדין של תוספת יום הכיפורים. והכסף משנה (הל' שבת ה:ג) כתב "רבינו לא הזכיר פה דין תוספת מחול על הקדש וכתב ה"ה בפ"א מהלכות שביתת עשור דטעמא משום דלית ליה תוספת דבר תורה אלא לעינוי יוה"כ לבד דס"ל דהלכה כמאן דדריש לקראי לדרשא אחרינא עכ"ל. ומשמע לי דדבר תורה שכתב לאו דוקא דמדרבנן נמי לית ליה תוספת דאל"כ הוה ליה להשמיטו." כלומר, שהמגיד משנה סובר ששיטת הרמב"ם היא שאין דין תוספת שבת מה"ת. אך הכסף משנה סובר שלהרמב"ם אין דין תוספת שבת כלל.

אמנם, הרמב"ם (הל' שבת כט:א) כתב "מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים שנאמר זכור את יום השבת לקדשו כלומר זכרה וזכירת שבח וקידוש וצריך לזכרה בכניסתו וביציאתו בכניסתו בקידוש היום וביציאתו בהבדלה." ומבואר מזה שס"ל להרמב"ם שקידוש הוא דין דאורייתא. אך כתב הרמב"ם (שם הל' יא) "יש לו לאדם לקדש על הכוס ערב שבת מבעוד יום אף על פי שלא נכנסה השבת וכן מבדיל על הכוס מבעוד יום אף על פי שעדיין היא שבת שמצות זכירה לאמרה בין בשעת כניסתו וביציאתו בין קודם לשעה זו כמעט." הרי שס"ל להרמב"ם שמותר לקדש מבעו"י.

ויש להקשות על הרמב"ם, אם דין הקידוש הוא דין דאורייתא, ודין תוספת שבת אינו אלא מדרבנן (כהמגיד משנה), או אין שום מושג כלל של תוספת שבת (כהכסף משנה), היאך אפשר לקדש מבעוד יום. הלוא לכאורה אי אפשר לקדש ביום ששי שאין בו קדושת שבת כלל.

וכבר עמד על זה המרדכי (מגילה ס' תשצח):

ונשאל לה"ר טוביא מווינ"א איך סגיא נהור פוטר בניו ובני ביתו מקידוש והא לרבי יהודה דאמר סומא פטור מן המצות פרק החובל א"כ לא מיחייב אלא מדרבנן והיכי אתי דרבנן ומפיק דאורייתא והשיב דאשכחן כוותיה גבי קידוש גופיה דאמרינן פרק תפלת השחר מתפלל אדם של שבת בע"ש ואומר קדושה על הכוס והתם מוכח שהיינו שעה ורביע קודם הלילה שעדיין לא קידש היום דאין לומר דשאני התם דתוספת שבת דאורייתא ... דאמר הלכתא לא הוי תוספת שבת מה"ת ואפ"ה נפיק בההוא קידוש דמקדש מבעו"י דאינו אלא מדרבנן ע"י קידוש דאורייתא שיחייב לאחר שתחשך גם בנדון זה האי סגי נהור יש לומר שמוציא אחרים המחוייבים מדאורייתא אע"פ שאינו מחויב הוא אלא מדרבנן ... [הסומא] יכול לבא לידי חיוב דאורייתא אם נתפקח.

כלומר, שאין להקשות על מה שסומא יכול להוציא אחרים ידי חובתם בקידוש שהרי מצינו כעין זה בקידוש עצמו שאנו מקדשים מבעוד יום כדי לצאת החיוב דאורייתא אע"פ שבזמן תוספת אין אנו מחוייבים אלא מדרבנן. וההסבר הוא משום שאם א' עכשיו הוא חייב מדרבנן וב' יבוא לידי חיוב דאורייתא, יכול להוציא את החיוב מה"ת. ולכן הסומא שאפשר לבא לידי חיוב דאורייתא אם נתרפא, וכן המקדש בערב שבת שיבוא לידי חיוב דאורייתא כשתחשך, יכולים להוציא את החיוב מה"ת.

והמג"א (רסז:א) הקשה על המרדכי, שלפי דבריו יוצא שקטן יכול להוציא את אחרים ידי חובתם מה"ת, שהרי קטן הוא חייב מדרבנן עכשיו, ויבוא לידי חיוב דאורייתא. וידוע שאין קטן מוציא את הגדול ידי חובתו בחיוב דאורייתא. וא"כ קשה איך אפשר לומר שמי שהוא חייב מדרבנן ויבוא לידי חיוב דאורייתא יכול להוציא עכשיו את מי שחייב מה"ת.

והרב עובדיה יוסף (פתיחה לילקוט יוסף דיני חינוך) הביא יותר מעשרה אחרונים שתוצו שאין דמיון בין קטן לסומא. לגבי סומא המקדש הוא בר חיובא בעצם, רק שיש דבר אחר המונע אותו מלהיות חייב בפועל. משא"כ קטן שהוא בעצם אינו בר חיובא כלל, וכל חיובו אינו אלא משום מצות חינוך, אי אפשר לו להוציא אחרים ידי חובתם.

ונראה להסביר דבריהם, שהטעם שהמרדכי הצריך שיהיה חייב עכ"פ מדרבנן הוא לאו סיבה שיכול להוציא אחרים, אלא שהחיוב מדרבנן הוא סימן שהוא בעצם בר חיובא. לכן סומא, וגם מי שמקדש מבעו"י מוציאים אחרים (או עצמם) ידי חובת

קידוש, שהחייב מדרבנן מורה שיש איזו ענין של חיוב דאורייתא אך החיוב עדיין לא בא אל הפועל. אבל לגבי קטן אין החיוב מדרבנן סימן שהוא באמת חייב מדאורייתא, שהרי החיוב דרבנן הוא חיוב של חינוך, ובאמת מדאורייתא אינו חייב במצוות כלל. לכן אי אפשר לו להוציא אחרים ידי חובתם מה"ת.

והיוצא מזה הוא שלדעת המרדכי, אע"פ שאין דין תוספת מה"ת בפועל ולכן אינו יכול לקדש מטעם שחל תוספת שבת, מ"מ בזמן תוספת יש איזה מחייב של קידוש מה"ת קודם שהגיע זמנו בפועל. לכן אפשר לקדש בזמן תוספת, שהוא חייב עכ"פ מדרבנן, ולהוציא את עצמו ידי חובת קידוש מה"ת.¹

ובספר אורות שבת (להגר"ש ואהרמאן ס' ו) הביא מהארץ צבי שהסביר באופן אחר למה אפשר לקדש מבעוד יום לדעת התוס' בכתובות והרמב"ם. עיין בנדריים (יג). דמובאת ברייתא "משום רבי אמרו מנין לנולד בכור בתוך ביתו שמצוה להקדישו שנאמר הזכר תקדיש". כלומר שאע"פ שיש לבכור קדושה בלי להקדישו, מ"מ מצוה להקדישו. ומבואר מהגמ' שם שהגזיה"כ באה לאפשר ההקדש על דבר שכבר מקודש. כלומר, שהמצוה להקדיש את הבכור משהו את הבכור בשעת הקדשה כאילו לא הוקדש מרחם ולכן יכול לחול קדושת הפה.

כמו כן, השבת, שהוא "מקדשא וקיימא" (ביצה יז). ולכן אין אומרים מקדש ישראל והשבת, שאין הקדושה באה מישראל אלא באה מאליו, ובלי קדושת הפה הרי הוא קדוש. מ"מ המצוה של זכור את יום השבת לקדשו היא מצוה להקדישו בפה, וכמו הבכור. אך שבת שונה מבכור באופן אחד. בשבת יש אפשרות לקדשו קודם הלילה וקודם שבאה הקדושה דממילא. משא"כ בבכור שאי אפשר לקדשו קודם שיצא מן הרחם. לכן בשבת אפשר לומר קידוש מבעוד יום אע"פ שאינו שבת.

והרב ואהרמאן העיר שיש ראייה לדברי הארץ צבי מדברי התוס' הרא"ש. עיין בתוס' הרא"ש (ברכות כז:) שכתב "קס"ד משום דקדושה מן התורה היא אין לו לאומרה מבעוד יום ומסיק שהיה אומר גם קדושה על הכוס משום דכתיב זכור את יום השבת דמשמע סמוך לכניסתו מדלא כתיב זכור ביום השבת לקדשו". כלומר, שמדכתיב את יום השבת ולא ביום השבת משמע שאין צריך לקדש את השבת בו ביום אלא יכול לעשות כן קודם כניסתו.

ומדברי התוס' הרא"ש מבואר כסברת הארץ הצבי שאין צריך לקדש את השבת ביום השבת ממש, אלא אפילו כשעודו חול יכול לקדשו. ובזה יש להסביר את דברי התוס' בכתובות והרמב"ם שסוברים שאין מושג של תוספת שבת (עכ"פ לענין מצוות היום) ואעפ"כ אפשר לקדש מבעוד יום.

ועיין מש"כ הנצי"ב בשו"ת משיב דבר (א:יה) שהקשה על המרדכי שהטעם שיוצאים חובת קידוש מבעוד יום אע"פ שאין תוספת מה"ת הוא לאו משום שאפשר למי שהוא מחוייב מדרבנן להוציא מי שהוא מחוייב מה"ת, אלא משום שלגבי חג השבועות כתיב "בעצם היום הזה" והוא למעוטי תוספת, שאי אפשר לקדש מבעוד יום (וכמו שכתבנו לעיל בשמו). וא"כ מבואר שבשאר שבתות וימים טובים אפשר לקדש מבעוד יום. כלומר שיש גזיה"כ שאפשר לקדש מבעוד יום, ואין זה מדין תוספת אלא שיש לקדש אפילו כשלא בא השבת עדיין. והנצי"ב הביא ראייה לזה ממה שאפשר להבדיל מבעוד יום. וודאי שאי אפשר לקבל מוצאי שבת קודם הלילה. אלא צ"ל הדין של קידוש והבדלה לא נאמרו להיות דוקא בשבת ובמוצאי שבת אלא אף קודם כניסת השבת וקודם יציאת השבת.

ונראה שלשון הרמב"ם משמע שאפשר לקדש מבעוד יום, שהרי כתב "יש לו לאדם לקדש על הכוס ערב שבת מבעוד יום אף על פי שלא נכנסה השבת וכן מבדיל על הכוס מבעוד יום אף על פי שעדיין היא שבת שמצוות זכירה לאמרה בין בשעת כניסתו ויציאתו בין קודם לשעה זו כמעט". הרי שמדוייק מדברי הרמב"ם שמצוות קידוש והבדלה אינם צריכות להיות דוקא בשבת אלא יכול לקיימם "קודם לשעה זו כמעט".

¹ ולדעת הכסף משנה הסובר שאין דין של תוספת שבת כלל, צריך לומר הסבר אחר למה להרמב"ם אפשר לקדש מבעוד יום.